

לעזור לב

הערות בעניני הלכה הצריכים חיזוק

הנה באשר לעצם השינוי, גלאיתי מלהבין איך שהמדפיסים – בני דורנו אנו – מרהיבים עוז לנגוע בקצהו של תפלות ופיוטים שנתחברו ע"י בעלי רוח"ק כאדם העושה בתוך שלו, ובר מן דין, הרי – גם מבחי' הדקדוק – כל יוזמתם לשנות התיבות הנ"ל מל' זכר לל' נקבה, אינה אלא טעות בידם. דהרי מצינו בכמה מקומות בש"ס, אשר לתיבת "זכות" אמנם השתמשו בשתי הלשונות, זכר ונקבה. ולדוגמא: "זכות אבות לעולם קיימת" (ירוש' סנהדרין), הזכות יש לה קרן ויש לה פירות (קידושין מ.), שמא תעמוד להם זכותו של אברהם אבינו (נדה ס"א.), בל' נקבה. ולאידך גיסא הרי גם מצינו: שעמד להם זכות אביהם (יומא פ"ז.), "זכות הוא לעבד שיצא מתחת ידי רבו לחירות" (גיטין י"ב), "זכות הרבים תלוי בו" (אבות פ"ה), בל' זכר. וכהנה רבות.

כמו"כ מצינו שרש"י ז"ל בפירושו עה"ת ועל נ"ך וזכר ג"כ הלך בעקבות הש"ס, ומשתמש לתיבת "זכות" פעם בל' זכר ופעם בל' נקבה. והא לך כמה דוגמאות: ולמדך שזכות עמדה לו (ישעי' ז' א'), שמא תעמוד לו זכותו של אברהם (במדבר כ"א ל"ד), שלא תגין זכותו עליהם (סוטה ל"ה), בל' נקבה. ולאידך גיסא מצינו: הודיעני באיזה זכות יתקיימו (בראשית ט"ו ר'), בכח הזכות הזה (שופטים ר' י"ד), שלא יהא נשכח זכותו (איוב א' ז'), לא הועיל להם זכות (קהלת ט' ר') לפיכך זכותו גדול (כתובות ס"ז:), אין לו זכות שיצילנו (סוטה כ"א.), זכות הצדקה מביט ומסתכל למטה. (ב"ב י"א.), זכות מי יעמד לנו בין המריעים הללו. (תהלים צ"ד ט"ז) כולם בל' זכר. והמעיין בספרי הרמב"ן ז"ל וכן בספרי שאר הראשונים יראה לנכון שגם הם משתמשים לתיבת זכות בשתי הלשונות. ואטו כי וכלא נחשוב וניזל.

הן אמת שהיעב"ץ ז"ל כותב בספרו "לוח ארש" (אבות פ"ב מ"ב) בנוגע לתיבת "זכות" שהיא לשון נקבה, אכן כפי הנראה חזר בו היעב"ץ כפי שאנו מוצאים בספרו "לחם נקודים" (אבות פ"ה י"ח, על לשון המשנה זכות הרבים תלוי בו), שכתב ז"ל: זכות, פעמים זכר פעמים נקבה, עכ"ל**).

והנה, ידועים דברי ה"אבן עזרא" (הובא בתוס' יו"ט נזיר פ"ב) שכל דבר אשר אין בו רוח חיים זכרהו או נקבהו. ועיין בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' של"ו),

יוכיח. "נצח ישראל" [אתה הקב"ה הנקרא כן, אגא] מצרתינו גאלנו. ומבור גלות דלנו והעלנו, כולם בל' נוכח. ולדברי המדקדק ההוא שתיבת יגן קאי על הקב"ה, הרי אם מדברים אליו ית' בל' נוכח, ה' לו לומר י"ה, [בזכות ה]אבות תגן עלינו [ע"ד כן תגן על עמך ישראל בשלומך]. הרי שתיבת יגן אמנם מוסב על תיבת זכות, והרא"י שהבאתי במקומה עומדת.

(** ולא יתכן לומר שהיעב"ץ בספרו "לוח ארש" חזר בו מדבריו שבי"ח נקודים" הנ"ל. חדא; הרי היעב"ץ עצמו מרבה להשתמש לתיבת "זכות" גם בלשון זכר – עי' בספרו לחם שמים (אבות פ"ב מ"ב, ופ"ה מ"ח). ועוד; הרי שם ב"לוח ארש" תמך היעב"ץ יתידות על לשונות הש"ס, והרי כבר הבאנו כמה לשונות בש"ס בנוגע לתיבת "זכות" הן בלשון זכר והן בל' נקבה, ודו"ק.

זכותו יגן עלינו – או זכותו "תגן" עלינו?
על דבר השנייים שהובחנו ע"י כמה מדפיסים בנוסח ה"הי רצון" שקודם אמירת תהלים ועוד

הנני בזה על דבר הנעשה בשנים האחרונות ע"י כמה מדפיסי סידורים וספרי תהלים, שהכניסו שינויים בנוסח ה"הי רצון" שאומרים קודם אמירת תהלים, ובמקום – "כאילו אמרם דוד המלך ע"ה בעצמו זכותו יגן עלינו ויעמד לנו זכות" [שהוא נוסח המורגל מקדמת דנא, וככה ה' נדפס בכל הסידורים וספרי תהלים בכל תפוצות ישראל זה מאות בשנים], הדפיסו נוסח חדש זכותו תגן עלינו ותעמד לנו זכות. גם בתפלת ה"הי רצון" מהרה"ק הר"ר אלימלך זי"ע הכניסו נוסח חדש בכמה סידורים, ובמקום – "שנוכה לבוא למעלת הצדיקים אברהם יצחק ויעקב וזכותם יעמד לנו", כתבו וזכותם תעמד לנו. כנראה, נבעו שינויים אלו מיוזמתם של איזה מדקדקים הסוברים שתיבת "זכות" אינה נמנית על תיבות הסובלות שתי הלשונות והיא ל' נקבה, [זאת אומרת שמחברי התפלות לא ידעו כללי הדקדוק על נכון] אי לזאת, הרשות בידם – ואולי גם חובה עליהם – "לתקן" את לשונם*).

(*) בכדי שהקורא יבין עד היכן הדברים מגיעים, ראוי לציין עובדא דלהלן. הנה, כששאלתי את אחד המו"לים מה ראה על ככה לתקן את הנוסח המקורי, ענה לי שכמה מומחים בכללי הדקדוק כבר דנו ע"ז ונמנו וגמרו שצריכים לתקנו לל' נקבה. בשמעי את מענותו, הראיתי לו – בהסידור שהו"ל בעצמו – שבתפלת הרה"ק הר"ר אלימלך זי"ע (ולשיטתו, הר"ר אלימלך זי"ע) כתוב, שנוכה לבוא למעלת הצדיקים אברהם יצחק ויעקב וזכותם יעמד לנו. גם הראיתי לו קטע בספה"ק "נועם אלימלך" (פר' בא) וז"ל בא"ד: וזכה יובן מה שרגילים לומר זכותו יגן עלינו וכו'. ושאלתי, הנה באס אכן רגילים היו לומר "זכותו יגן עלינו" מאז ומקדם והרה"ק הר"ר אלימלך לא ראה שום נחיצות להגיה הלשון, וגם בעצמו כתב "זכותם יעמד לנו", אזי למה זה לא טוב גם עבורנו. וע"ז ענה לי שיתייצץ עם המומחים הנ"ל בענין זה, ובאם ישכנעו ויודו לדבריי, אזי יתקן את הדבר.

לאחר זמן סיפרתי את הנ"ל לאחד ממכירי, ובפתחי סידור מהמו"ל הנ"ל – בכדי להראות להלכה את מה שהראיתי להמו"ל בתפלת הר"ר אלימלך בסידורו – עמדתי משתומם על המראה שלא די שלא החזירו את הנוסח הקדום בנוסח ה"הי רצון, אלא שבהמהדורה החדשה כבר "תיקן" גם את זאת והכניס בתפלת הרה"ק הר"ר אלימלך שלו "וזכותם תעמד לנו". זאת אומרת, אשר כמו שהרהיב עוז בנפשו "לתקן" את לשונו של מחבר ה"הי רצון" [שהי' בתקופת האר"י ז"ל, או מקודם לכן], עבר ושנה כי כבר נעשה לו כהיתר והרהיב עוז לשנות גם את תפלת הרה"ק הר"ר אלימלך זי"ע. וכמי שאומר, הנה באס הבאת לי דא' מהר"ר אלימלך שכתב יעמד בל' זכר, הרי שגם הוא לא ידע דקדוק על נכון, ואמנם יש לאל ידי ל"תקן" גם את לשונו, ואכן כן עשה. ובשעת חשבתי לעצמי שטוב עשיתי שלא הבאתי לו רא' מהזמר "א-ל מסתתר" (שחיברו רבי אברהם מימון ז"ל, תלמיד הרמ"ק) אשר גם שם כתוב י"ה זכות אבות יגן עלינו, כי בוודאי ה' מתקן גם את נוסח הזמר... ולאמלי ראיתי באחד מ"זמירות שבת" הנפתים לא האמנתי, שאף גם זאת כבר הרהיב אחד המדפיסים לשנות, ואמנם כתב י"ה זכות אבות תגן עלינו.

והנה, מדקדק אחד השיב לי על הנ"ל, שבהזמר "א-ל מסתתר" קאי ה"יגן עלינו" על י"ה ולכן באה תיבה זו בלשון זכר, כלומר סרסוה ודרשהו, י"ה יגן עלינו, בזכות האבות. ופירוש כזה לא ימצא לו מקום זולת במוחו של המתעקש. דהא רואים בגליל שכל החרוז הזה נכתב בל' נוכח, וכך פירשו, י"ה [אתה הקב"ה הנקרא כן, מבקשים אנו ממך] "זכות אבות יגן עלינו". והקטע שלאחריו